

מבחר טכסטים פילוסופיים

מפארמנידס עד הוגי ימינו

מקראה באונטולוגיה

ערך והקדים מבואות

אברהם צבי בראון

הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים

אנסלם

על קיומו ההכרחי של האל *

פרק ב¹

לפיכך, אלוהי, אתה הנותן בינה לאמונה, תן לי, ככל שתמצאני ראוי לכך, להבין שאתה נמצא כפי שאנו מאמינים, ושאתה כזה כפי שאנו מאמינים. ואמנם מאמינים אנו כי הנך דבר־מה שגדול ממנו אין להעלותו על הדעת. או שמא אין בנמצא טבע כזה, שהרי "אמר נבל בלבו אין אלוהים"? * אך אין ספק שאותו נבל עצמו, בשומעו מה שאמרת, הווי אומר: "דבר־מה שגדול ממנו אין להעלותו על הדעת", מבין מה שהוא שומע; ומה שהוא מבין ישנו בשכלו, אפילו אין הוא מבין שאותו דבר־מה ישנו (בממש). שכן, עניין אחד הוא שדבר ישנו בשכל, ועניין אחר להבין שהדבר ישנו. ובאמת, כשצייר חושב מראש מה הוא עומד ליצור, אותו דבר ישנו בשכלו; אבל עדיין אין הוא חושב אותו כיש ממש, שהרי טרם יצרו. אבל לאחר שכבר ציירו, אותו דבר גם ישנו בשכלו והוא גם מבין שהוא ישנו (בממש), שכן הוא יצרו. חייב איפוא גם הגבל להשתכנע, כי למצער בשכל יש דבר־מה שגדול ממנו אין להעלותו על הדעת, שהרי הוא מבין דבר זה כשהוא שומעו, ומה שמובן נמצא בשכל. אך אותו דבר־מה שגדול ממנו אין להעלותו על הדעת בוודאי אינו יכול להיות בשכל בלבד. שכן, לאמיתו של דבר, לוא היה בשכל בלבד ניתן היה להעלותו על

* מתוך: אנסלם, הפרסופלוגיקון, פרקים ב—ד. תירגם מלאטינית יוסף סרמוניטה. הכותרת היא משל העורך.

1 כדי להשאיר פתוחה את הבעייתיות הסבוכה שנתעוררה בעקבות המעבר מן ה"יש" אל ה"קיום" (ושעליה נתבססה תשובתו של הנזיר גאונילו לדברי אנסלמוס) נצמדתי לתרגום קבוע של כמה מלות מפתח. ואלו הן: יש — esse; דבר, ממשות — res; להבין — intelligere; להעלות על הדעת — cogitare; לב משכיל — mens; להיות קיים — existere. נמנעתי ככל האפשר מן השימוש במלה "נמצא", שדווקא היא יכולה לעורר דו־משמעות ואי־בהירות בין esse לבין existere. יש לשים לב כי ביה"ב המלה "נמצא" שימשה לתרגום המלה הלאטינית ens, והמלה "מהות" שימשה לתרגום המלה הלאטינית essentia. אנסלמוס שעדיין לא ידע על המינוח האריסטוטלי ועל המינוח הערבי שתורגם ללאטינית, אינו משתמש כלל במונחים אלה [הערת המתרגם].

2 תהילים, יד, פסוק א. וכן תהילים נג, פסוק ב. למלה הלאטינית insipiens יש אמנם משמעות של "בור", "איש שאינו יודע", ואין לה כל המטען השלילי המוחלט שבמקור העברי [הערת המתרגם].

הראיה האונטולוגית

הדעת כישנו בממש, וזה יותר גדול. לפיכך, אם אותו יש שגדול ממנו אין להעלותו על הדעת, ישנו רק בשכל, הרי אותו יש שגדול ממנו אין להעלותו על הדעת הוא יש שניתן להעלות על הדעת גדול ממנו. אך דבר זה בוודאי לא ייתכן. קיים איפוא בלי ספק דבר-מה שאין להעלות על הדעת גדול ממנו, והוא קיים גם בשכל וגם בממש.

פ ר ק ג

וזה ישנו באופן אמיתי כל-כך שאין כלל להעלותו על הדעת כלא יש. שכן ניתן להעלות על הדעת יש שאין להעלותו על הדעת כלא יש; ויש זה גדול מיש שניתן להעלותו על הדעת כלא יש. לפיכך, אם יש שגדול ממנו אין להעלותו על הדעת ניתן להעלותו על הדעת כלא יש, הרי אותו יש עצמו שאין להעלות על הדעת גדול ממנו אינו זה שאין להעלות על הדעת גדול ממנו; וזו סתירה. יש איפוא באמת דבר-מה שאין להעלות על הדעת גדול ממנו; ובמידה כזאת שאפילו אין להעלותו על הדעת כלא יש.

ואתה, אדון אלוהינו, הנך יש כזה. אתה הנך באופן אמיתי כל-כך שאין כלל להעלותך על הדעת כלא יש. ובצדק. שכן לו יכול איזה לב משכיל לחשוב דבר-מה טוב ממך, היתה הבריאה מתנשאה מעל לבורא והיתה שופטת אותו; וזה אבסורד גמור. ובאמת, כל דבר מלבדך ניתן להעלותו על הדעת כלא יש; רק לך, איפוא, היחיד מכולם, היישות באמיתות מוחלטת ובמידה גדולה מכולם. שכן אף דבר אחר אינו יש באותה מידה של אמת, ועל כן הוא יש במידה פחותה יותר. למה, אם כן, אמר נבל בלבו אין אלוהים, כאשר זה כל כך ברור לכל לב משכיל ובעל הגיון, שהנך היש בדרגה הגבוהה מכולם? כלום לא אמר זאת משום היותו סכל ונבל?

פ ר ק ד

ואולם איך יכול הנבל לאמר בלבו מה שאינו יכול להעלותו על הדעת; או איך אין הוא יכול להעלות על הדעת מה שאמר בלבו, שעה ש"לאמר בלב" ו"להעלות על הדעת" היינו הך הם? אם הוא באמת העלה על הדעת, ולמעלה מזה, דווקא מפני שבאמת העלה על דעתו, שכן אמר בלבו; ולא אמר בלבו, שכן לא יכול להעלות על דעתו: הרי זה מפני שלא בדרך אחת בלבד ייאמר דבר בלב או יועלה על הדעת. שאכן שונה הדבר כשמעלים דבר-מה על הדעת שעה שמעלים על הדעת את המלה המורה על אותו דבר, ואחרת הוא כאשר מבינים את אותו דבר-מה שהוא הדבר עצמו. וכך, בדרך הראשונה ניתן להעלות על הדעת שאין אלוהים; אך בוו השנייה לא ייתכן. שכן אין איש שיביין מהו אלוהים וגם יוכל להעלות על הדעת כי אלוהים איננו, וזאת אפילו יאמר בלבו מלים אלה, וגם אם לא ייתן להן משמעות כלשהי, או אם ייתן להן משמעות הזרה להן. אכן, אלוהים הוא אותו דבר-מה שאין להעלות על הדעת גדול ממנו.